

De effectiviteit van de meldcode kindermishandeling in de kinderopvang

Een verkennend kwalitatief onderzoek naar het gebruik van de meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld in de kinderopvang regio Amsterdam

Auteurs: E.A. Leyen, MSc.
G.C.P. Stelk, MSc.
Drs. M. Isaac

Colofon

GGD Amsterdam

Afdeling Hygiëne en Inspectie

Nieuwe Achtergracht 100

1018 WT Amsterdam

Tel. 020 – 555.5575

E-mail: inspectie@ggd.amsterdam.nl

Internet: www.ggd.amsterdam.nl

Samenvatting

Uit onderzoek blijkt dat kinderen in Nederland regelmatig slachtoffer zijn van kindermishandeling en huiselijk geweld. Uit de jaarlijkse inspectieonderzoeken in de regio Amsterdam komt echter naar voren dat de pedagogisch medewerkers in de kinderopvang zelden tot nooit een vermoeden van kindermishandeling hebben. Ook blijkt uit de inspectieonderzoeken dat zelden de meldcode wordt gehanteerd bij mogelijke signalen van kindermishandeling. GGD Amsterdam heeft daarom onderzocht of pedagogisch medewerkers signalen die kunnen duiden op kindermishandeling herkennen, en of zij vervolgens de wettelijk verplichte meldcode hanteren. Om er zorg voor te dragen dat alle toezichthouders op eenduidige wijze dit onderwerp onderzoeken tijdens een inspectie, is een vragenlijst opgesteld. Toezichthouders hebben ruim vijf maanden lang, op verschillende soorten kindercentra in de regio Amsterdam onderzocht of pedagogisch medewerkers zich 'zorgen hebben gemaakt' over kinderen en of zij, naar aanleiding van de zorgen, de meldcode geraadpleegd hebben. Uit het onderzoek blijkt dat op 82% van de 56 onderzochte locaties pedagogisch medewerkers zich zorgen maakt over kinderen, maar dit niet structureel in verband brengt met de mogelijkheid van kindermishandeling. Ook toont het onderzoek aan dat van de pedagogisch medewerkers die zorgen hebben, slechts één derde de meldcode kindermishandeling raadpleegt. Veelal worden andere 'eigen' observatielijsten geraadpleegd waardoor het risico ontstaat dat signalen die duiden op mogelijke kindermishandeling niet als zodanig worden herkend. Een aanbeveling luidt daarom om de meldcode kindermishandeling te integreren in een breder (pedagogisch) observatie-instrument, om pedagogisch medewerkers in de kinderopvang beter te equiperen in het tijdig herkennen van signalen van mogelijke kindermishandeling.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Methode	7
Resultaten	8
Conclusie	11
Discussie	12
Bronnen	14
Bijlage 1: Vragenlijst meldcode	15
Bijlage 2: Kwantitatieve gegevens onderzoek	16

Inleiding

Sinds 1 juli 2013 is elke organisatie die met kinderen werkt verplicht om een meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld vast te stellen. Dit geldt ook voor kindercentra, waaronder kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. De meeste kindercentra hebben de 'meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld' vastgesteld die is uitgegeven door de Brancheorganisatie Kinderopvang (in juli 2013), maar kindercentra hebben ook de mogelijkheid een eigen meldcode vast te stellen. In een meldcode moet in ieder geval zijn opgenomen wat de definitie van kindermishandeling is, hoe dit te herkennen is en wat de medewerkers in de kinderopvang moeten doen wanneer zij signalen van mogelijke kindermishandeling opmerken in de praktijk. Daarnaast zijn houders verplicht de meldcode actief onder de aandacht te brengen van hun medewerkers en het gebruik van de meldcode te bevorderen, zodat signalen van mogelijke kindermishandeling tijdig herkend kunnen worden en er actie kan worden ondernomen. In de praktijk worden er naast de meldcode kindermishandeling ook andere lijsten gehanteerd om het gedrag van de kinderen te observeren, zoals de observatie-instrumenten 'Welbevinden' en 'Kinderen die opvallen'. Deze observatielijsten worden veelal in verband gebracht met de algemene ontwikkeling van kinderen; signalen van mogelijke kindermishandeling zijn hierin niet expliciet opgenomen.

Uit statistische gegevens over kindermishandeling blijkt dat kindermishandeling en huiselijk geweld regelmatig voorkomt in Nederland: de schattingen lopen uiteen van 3% in 2005¹ tot 3,4 % in 2010², wat neerkomt op 118.836 kinderen in 2010. Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) heeft op basis van dit percentage een schatting gemaakt van het aantal gevallen van kindermishandeling in de gemeente Amsterdam; namelijk 5,6% (Hazeleger & Buster, 2014). Daarnaast is volgens schattingen in 2006 jaarlijks minstens 2% van de kinderen getuige van huiselijk geweld en daarmee indirect slachtoffer³. Een kanttekening hierbij is dat deze cijfers lastig zijn te interpreteren omdat er veel verschillende definities van kindermishandeling worden gehanteerd. Pedagogisch medewerkers in de kinderopvang hebben een spilfunctie als het gaat om het (tijdig) signaleren van kindermishandeling. Gezien de landelijke prevalentie van kindermishandeling, kan worden aangenomen dat in ieder geval een deel van deze kinderen ook gebruik maakt van de kinderopvang. Uit de jaarlijkse inspectieonderzoeken door de GGD Amsterdam (de toezichthouder op de Wet kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen) blijkt echter niet dat de pedagogisch medewerkers deze signalen waarnemen. Pedagogisch medewerkers verklaren jaar in, jaar uit dat zij zelden tot nooit een vermoeden hebben gehad van mogelijke kindermishandeling. Het instellen van een meldcode lijkt dan ook niet of nauwelijks bij te dragen aan de signalering van mogelijke kindermishandeling in de kinderopvang.

In het huidige onderzoek is onderzocht of pedagogisch medewerkers zich zorgen maken over de kinderen in hun groep en signalen van mogelijke kindermishandeling opmerken (*onderzoeksvraag 1*). Uit ervaringen van toezichthouders is gebleken dat het bespreken van vermoedens van mogelijke kindermishandeling en huiselijk geweld een gevoelig punt is. Er lijkt nog steeds een taboe te rusten op het onderwerp, ook omdat niemand een 'beschuldiging' wil uiten. In het kader van dit onderzoek heeft de GGD Amsterdam geprobeerd het taboe te omzeilen door de manier van vragen naar vermoedens van kindermishandeling aan te passen.

Daarnaast is in dit onderzoek onderzocht of de meldcode kindermishandeling geraadpleegd wordt wanneer pedagogisch medewerkers signalen van mogelijke kindermishandeling waarnemen (*onderzoeksvraag 2*). Toezichthouders kinderopvang vermoeden namelijk dat de meldcode lang niet altijd wordt geraadpleegd bij signalen en zorgen vanwege het taboe dat op het onderwerp rust en mogelijk ook vanwege de omvang van het document. Tot slot is daarom in dit onderzoek onderzocht hoe de pedagogisch medewerkers de meldcode ervaren (*onderzoeksvraag 3*).

Methode

Gedurende de periode november 2014 tot april 2015 hebben ruim 20 toezichthouders kinderopvang van de GGD Amsterdam tijdens het jaarlijks inspectieonderzoek op 56 kindercentra (26 kinderdagverblijven, 12 buitenschoolse opvanglocaties en 18 vroeg- en voorschoolse peuterspeelzalen) onderzocht in hoeverre pedagogisch medewerkers signalen oppikken en in hoeverre de meldcode vervolgens geraadpleegd wordt.

Om de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is binnen de GGD Amsterdam afgestemd op welke wijze dit onderwerp op een locatie wordt besproken met de pedagogisch medewerkers. Zo is het woord 'kindermishandeling' bewust vermeden in de vraagstelling, omdat dit mogelijk weerstand oproept bij pedagogisch medewerkers. In plaats daarvan is gekozen om te vragen naar 'zorgen over kinderen' die de pedagogisch medewerkers mogelijk hebben of hebben gehad.

Ten behoeve van de uniformiteit is een vragenlijst (zie bijlage 1) ontwikkeld en als bijlage toegevoegd aan het veldinstrument dat toezichthouders hanteren tijdens het inspectieonderzoek. De vragenlijst bestaat uit 3 hoofdvragen. Gevraagd is of de pedagogisch medewerkers zorgen hebben over kinderen (of het afgelopen jaar hebben gehad), waar deze zorgen betrekking op hadden en welke stappen de pedagogisch medewerkers hebben ondernomen naar aanleiding van deze zorgen. Indien de pedagogisch medewerkers zorgen hebben gehad, is er specifiek gevraagd of de meldcode kindermishandeling is gehanteerd. Tot slot hebben de toezichthouders aan de pedagogisch medewerkers gevraagd hoe zij de meldcode ervaren.

Toezichthouders konden op de vragenlijst kiezen uit een aantal meerkeuze antwoorden. Daarnaast is per vraag de ruimte gegeven voor overige opmerkingen of aantekeningen. Na het inspectiebezoek kon de ingevulde vragenlijst worden verwijderd uit het veldinstrument ten behoeve van dit onderzoek.

Resultaten

Van de 56 locaties hebben pedagogisch medewerkers op 46 locaties (82%) zorgen (gehad) over kinderen (zie tabel 3, bijlage 2). In tabel 1 is weergegeven waarop de zorgen betrekking hadden.

Tabel 1: *Domeinen waarop de zorgen van de pedagogisch medewerkers betrekking hebben (gehad)*

Ontwikkelingsproblemen:	28 (52%)
Gedragsproblemen:	23 (42%)
Gedragsveranderingen:	9 (16%)
Welbevinden:	17 (30%)
Thuisituatie:	18 (44%)
Anders:	1 (2%)

(N= 56)

Een opvallend resultaat hierbij is dat de pedagogisch medewerkers die werkzaam zijn op kindercentra die vroeg- en voorschoolse educatie (VVE)¹ aanbieden, allen aangegeven hebben zorgen te hebben over kinderen (zie tabel 4, bijlage 2).

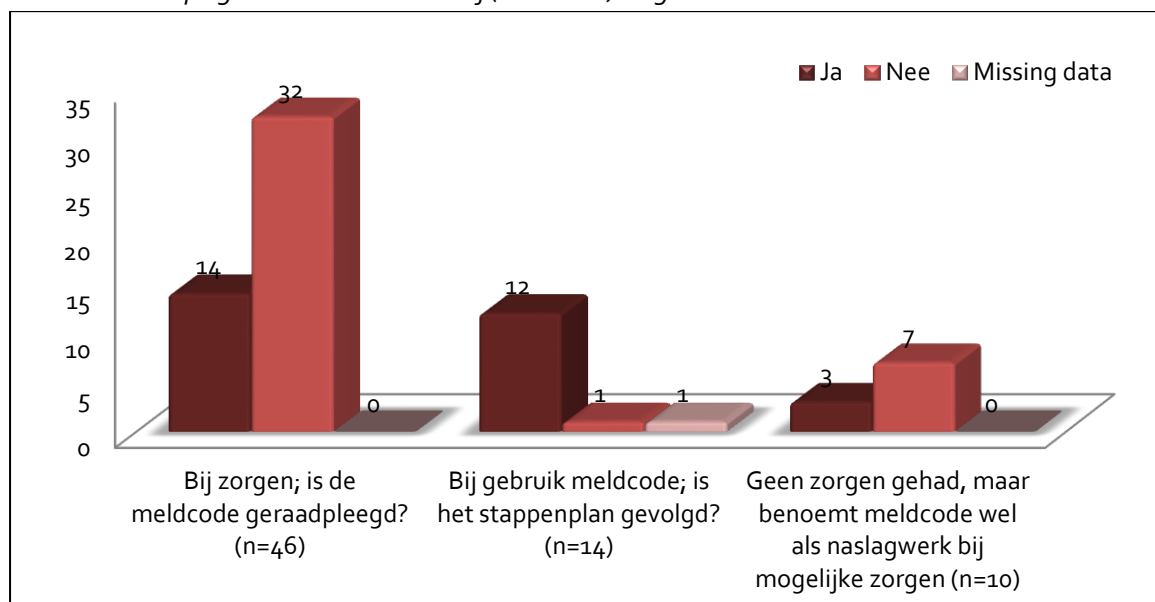
Op 30% van de kindercentra waar zorgen waren over kinderen, is de meldcode geraadpleegd door de pedagogisch medewerkers. Op de overige kindercentra waar men ook zorgen had over kinderen (70%), is de meldcode niet geraadpleegd.

Van de kindercentra waar pedagogisch medewerkers aangaven geen zorgen te hebben over kinderen, geeft 30% aan dat zij de meldcode zouden raadplegen wanneer zij zorgen hebben. Pedagogisch medewerkers van de overige kindercentra (70%) benoemen de meldcode niet als onderdeel van het plan van aanpak (zie grafiek 1 en bijlage 2: tabel 5, 6 en 7).

92% van de kindercentra waar de meldcode is geraadpleegd, volgt het stappenplan dat hierin is opgenomen (zie grafiek 1).

¹ Op kindercentra die VVE aanbieden worden kinderen geplaatst die vanwege hun achtergrond een verhoogd risico hebben op het ontwikkelen van een taal- of ontwikkelingsachterstand. Deze kindplaatsen worden gesubsidieerd door de gemeente.

Grafiek 1: Raadplegen van de meldcode bij (eventuele) zorgen

Op 24 kindercentra is gevraagd naar de ervaringen van de pedagogisch medewerkers met de meldcode. Op 8 kindercentra hebben de pedagogisch medewerkers aangegeven de meldcode een duidelijk document te vinden wat zich goed laat dienen als naslagwerk. Twee van de 8 kindercentra gaven expliciet aan de signalenlijst praktisch te vinden.

De pedagogisch medewerkers van 7 kindercentra gaven aan de meldcode nog nooit te hebben geraadpleegd ofwel omdat het een te omvangrijk document is, ofwel omdat zij 'nog nooit' een vermoeden hebben gehad. Ook wordt genoemd dat het document 'meer voor de leidinggevende is'.

Pedagogisch medewerkers van drie kindercentra waren onbekend met de (inhoud van de) meldcode.

In een enkel geval wordt benoemd dat de meldcode (het onderwerp kindermishandeling) 'zo zwaar is'.

Tot slot blijkt dat pedagogisch medewerkers bij zorgen vaak wel het stappenplan volgen, maar hier niet de meldcode voor raadplegen. Pedagogisch medewerkers zijn al snel geneigd om signalen eerst met de collega's op de groep te bespreken en vervolgens met de leidinggevende zonder dit in verband met de meldcode te brengen.

Conclusie

In dit onderzoek is onderzocht of pedagogisch medewerkers in de kinderopvang signalen van mogelijke kindermishandeling en huiselijk geweld opmerken, in hoeverre de meldcode kindermishandeling vervolgens wordt geraadpleegd en wat de ervaringen zijn van de pedagogisch medewerkers met betrekking tot dit document.

Uit het onderzoek komt naar voren dat op de meeste kindercentra pedagogisch medewerkers zorgen hebben over kinderen. De top 3 onderwerpen waar de zorgen over bestaan zijn: (1) ontwikkelingsproblematiek, (2) de thuissituatie en (3) gedragsproblematiek. Dit zijn allen signalen van mogelijke kindermishandeling. Er kan dus geconcludeerd worden dat pedagogisch medewerkers signalen van mogelijke kindermishandeling opmerken.

Op tweederde van de kindercentra blijkt dat de meldcode niet wordt geraadpleegd wanneer er zorgen zijn over kinderen.

Er bestaan verschillende meningen over de toegankelijkheid van de meldcode. Ongeveer evenveel pedagogisch medewerkers vinden de meldcode goed (als naslagwerk), als dat zij het een te omvangrijk document vinden.

Kortom, uit het onderzoek blijkt dat ondanks dat pedagogisch medewerkers signalen van mogelijke kindermishandeling signaleren, de meldcode kindermishandeling in de meeste gevallen niet wordt geraadpleegd.

Discussie

Uit het onderzoek blijkt dat pedagogisch medewerkers slechts in één derde van de gevallen waarbij zij signalen van mogelijke kindermishandeling opmerken, ook daadwerkelijk de meldcode raadplegen. Verschillende oorzaken zijn mogelijk. Zo worden signalen niet altijd gekoppeld aan mogelijke kindermishandeling. In de meldcode staat echter dat wanneer pedagogisch medewerkers een vermoeden van mogelijke kindermishandeling hebben, zij de meldcode dienen te raadplegen om te observeren of hun zorgen ook terecht zijn. Dit betekent dat de pedagogisch medewerkers al moeten herkennen dat het zorgelijke gedrag dat zij zien bij een kind, signalen van mogelijke kindermishandeling zijn. De pedagogisch medewerkers moeten dan ook al vóór zij zicht hebben op de aard van de problematiek, kiezen voor een observatie-instrument: de meldcode of het 'reguliere' observatie-instrument dat door de organisatie wordt gehanteerd. Dit onderzoek wijst uit dat het reguliere observatie-instrument dan de meest voor de hand liggende keuze is.

Niet alle zorgen die pedagogisch medewerkers over kinderen hebben duiden op kindermishandeling. Echter, doordat pedagogisch medewerkers hun zorgen structureel niet in verband brengen met de mogelijkheid van kindermishandeling, schiet de meldcode zijn doel voorbij. De meldcode is juist ingesteld om te onderzoeken wat de oorzaak van de signalen is en óf de signalen duiden op kindermishandeling. In de praktijk wordt de meldcode alleen gehanteerd wanneer de pedagogisch medewerkers zeer gesterkt zijn in hun vermoeden dat de oorzaak van de signalen, kindermishandeling of huiselijk geweld is. Hierdoor wordt de stap van het observeren en inventariseren van de signalen niet met behulp van de meldcode gedaan, maar met een eigen methode waarin de mogelijkheid van kindermishandeling niet is opgenomen. De mogelijkheid van kindermishandeling wordt daardoor niet meegenomen in het duiden van de signalen. De signalen- en observatielijst in de meldcode zijn juist bedoeld voor het tijdig onderkennen van signalen van mogelijke kindermishandeling. Doordat de meldcode niet altijd tijdig wordt gebruikt, bestaat het risico dat signalen van kindermishandeling onvoldoende worden herkend.

Een aantal van de onderzochte kindercentra bieden VVE. Een onderdeel van het pedagogisch beleid op deze locaties is dat kinderen regelmatig geobserveerd worden en dat de ontwikkeling wordt bijgehouden. Dit gebeurt met behulp van kindvolgsystemen waaronder: 'Kijk!' of 'Cito' waarin de ontwikkeling van kinderen aan bod komt. Signalen van mogelijke kindermishandeling zijn hierin niet expliciet opgenomen. Op alle VVE-locaties hebben de pedagogisch medewerkers aangegeven dat zij zorgen hebben (gehad) over kinderen. Toch is ook op deze locaties maar in één derde van de gevallen de meldcode gehanteerd, net zoals op de locaties zonder VVE. Hieruit blijkt dat zelfs op locaties waar de nadruk ligt op signaleringsfunctie van de pedagogisch medewerkers, de meldcode onvoldoende wordt geraadpleegd. Dit terwijl er op alle locaties zorgen zijn over kinderen. Doordat de meldcode niet altijd tijdig wordt gebruikt, bestaat het risico dat signalen van kindermishandeling onvoldoende worden herkend.

Het verdient de aanbeveling om de effectiviteit van de meldcode te onderzoeken wanneer deze zou zijn geïntegreerd in een breder (algemener) observatie-instrument waarbij een pedagogisch medewerker niet al van tevoren moet beslissen of de signalen mogelijk te maken hebben met kindermishandeling.

Eén algemeen observatie-instrument maakt dat een pedagogisch medewerker onbevangen alle mogelijke oorzaken van de zorgen kan onderzoeken, waaronder de mogelijkheid van kindermishandeling. Mogelijk dat dit tot betere signalering van kindermishandeling en huiselijk geweld leidt.

Tevens is het van belang dat wordt regelmatig wordt geëvalueerd of er in trainingen aan pedagogisch medewerkers, meer aandacht kan worden besteed aan de nog steeds bestaande taboes. Pedagogisch medewerkers in de kinderopvang zijn namelijk niet degene die hoeven te concluderen dát er sprake is van kindermishandeling, zij hebben enkel de verantwoordelijkheid om te letten op *signalen* van *mogelijke* kindermishandeling. Het opmerken van deze signalen is dan ook geen 'beschuldiging', het is enkel een signalering die een expert (zoals de afdeling Veilig Thuis van de gemeente Amsterdam) verder dient te onderzoeken. Wellicht dat dit besef maakt dat pedagogisch medewerkers minder terughoudend zijn in hun signalerende functie.

Uit dit onderzoek is, in tegenstelling tot eerdere ervaringen van toezichthouders uit Amsterdam, gebleken dat het overgrote merendeel van de pedagogisch medewerkers in de sector wel zorgen over bepaalde kinderen hebben (gehad). Dat deze zorgen in tegenstelling tot eerdere inspectieonderzoeken, tijdens het huidige onderzoek wel worden gedeeld met de toezichthouder heeft mogelijk te maken met de aangepaste vraagstelling van de toezichthouder. Een aanbeveling is daarom dat toezichthouders kinderopvang het woord 'kindermishandeling' zoveel als mogelijk vermijden tijdens het inspectieonderzoek, om zo een realistischer beeld te krijgen van de mate waarin pedagogisch medewerkers signaleren.

Een mogelijke beperking van het huidige onderzoek is sociaal wenselijkheid. De gesprekken met de pedagogisch medewerkers hebben immers plaatsgevonden tijdens jaarlijkse inspectiebezoeken. Wanneer er tijdens een inspectieonderzoek wordt geconstateerd dat er niet aan de wet- en regelgeving wordt voldaan, heeft dit negatieve consequenties voor de organisatie. Het zou kunnen dat pedagogisch medewerkers menen dat zij geacht worden om de meldcode te gebruiken, en daarom conform antwoorden.

Tot slot is het benoemenswaardig dat bovenstaande conclusies lijken aan te sluiten op ander onderzoek, zoals het onderzoek 'Huiselijk geweld en kindermishandeling in kaart' (Hazeleger & Buster, 2014). Hierin wordt geconcludeerd dat een groot gedeelte van de problematiek met betrekking tot kindermishandeling en huiselijk geweld, niet wordt gemeld en er daardoor ook geen zicht op is bij de politie en zorgorganisaties. Dit heeft onder andere te maken heeft met de gevoeligheid van dit onderwerp en ondersteunt de conclusie dat de signalering van mogelijke signalen van kindermishandeling meer aandacht behoeft.

Bronnen

- Meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld. Uitgegeven door de Brancheorganisatie Kinderopvang, juli 2013.
- ¹: De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005). M.H. van IJzendoorn et al. Leiden: Universiteit Leiden, 2007.
- ²: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/rapportnpm-2010-screen.pdf> (geraadpleegd op 20 augustus 2014)
- ³: http://www.regionaalkompas.nl/zuid-limburg/thema-s/huiselijk_geweld/hoe-vaak-komt-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling-voor-in-nederland/ (geraadpleegd op 20 augustus 2014)
- Huiselijk geweld en kindermishandeling in kaart. F. Hazeleger, M.C.A. Buster; GGD Amsterdam. Epidemiologie & Gezondheidsbevordering, 2014 (E&G reeks; 2014/2). - ISBN 978-90-5348-223-0

Bijlagen

Bijlage 1: Vragenlijst meldcode

Bijlage 2: Kwantitatieve gegevens onderzoek

Bijlage 1: Vragenlijst meldcode

Datum:

Locatiecode:

Type: KDV / BSO / PSZ / GO

(Omcirkelen/ aanvinken wat van toepassing is.)

1. Zijn er kinderen waarover je je zorgen maakt of hebt gemaakt? JA / NEE

De zorgen hadden te maken met:

- Ontwikkelingsproblematiek
- Gedragsproblemen
- Gedragsveranderingen
- Welbevinden van kinderen
- Zorgen over de thuissituatie (scheiding, stress etc.)
- Anders:

Aantekeningen:

1. Wat heb je toen gedaan? of: Wat zou je doen bij zorgen over een kind?

- Overleg met collega's en/ of leidinggevende
- Overleg met ouders
- Observeren: Observatielijst / 'Uit de losse pols'/ Anders, namelijk:
- Meldcode erbij pakken
- Externe hulp ingeschakeld (Okido, Logopedie, 't Kabouterhuis,)
- Anders:

Aantekeningen:

2. Bij gebruik meldcode: is het stappenplan gevolgd? JA/ NEE

Aantekeningen:

3. Verder inzoomen op de meldcode, bijvoorbeeld met onderstaande vragen:

- Wanneer is de meldcode kindermishandeling belangrijk?
- Wat zijn mogelijke signalen waar je alert op bent?
- Is de meldcode wel eens besproken?
- Wat vind je van de meldcode? (Is het praktisch/ leesbaar, etc..?)

Aantekeningen:

Bijlage 2: Kwantitatieve gegevens onderzoek

Tabel 2: Aantal en type locaties

		Waarvan met VVE:
Kinderdagverblijf:	26	4
Buitenschoolse opvang:	12	0
Peuterspeelzaal:	18	14
Gastouderopvang:	0	0
Onbekend:	0	6
Totaal:	56	24

Tabel 3: Aantal zorgkinderen

Wel zorgen:	46
Geen zorgen:	10
Totaal:	56

Tabel 4: Aantal zorgkinderen op locaties met of zonder VVE

	Locaties met VVE:	Locaties zonder VVE:	Onbekend:	Totaal:
Wel zorgen:	18	22	6	46
Geen zorgen:	0	10	0	10
Totaal:	18	32	6	56

Tabel 5: Locaties waarop er zorgen waren en meldcode wel of niet is geraadpleegd

	Waarvan op VVE-locaties:	
Wel geraadpleegd:	14	6
Niet geraadpleegd:	32	12
Bereik:	46	18

Tabel 6: Bij gebruik van de meldcode: is het stappenplan gevolgd?

Ja:	12
Nee:	1
Missing data:	1
Bereik:	14

Tabel 7: Geen zorgen, maar wel de meldcode wel als naslagwerk genoemd bij mogelijke zorgen

Ja:	3
Nee:	7
Bereik:	10